

НОВЕ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Борисенко В. Й. Боротьба демократичних сил за народну освіту в Україні 60-90 років XIX ст. / вид. 2-е, перероб. і доп. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 161 с.

В сучасній історіографії відбувається поступовий перегляд традиційної концепції української історії, виробленої в перше десятиріччя української незалежності на базі історіографічних постулатів початку XX ст., спостерігається відхід від уставлених штампів при аналізі історичного процесу в Україні XIX ст. Друга половина XIX ст. характеризується важливими економічними та суспільно-політичними зрушеннями. У цей період поширювались нові економічні й політичні вчення, спостерігалось активне відстоювання окремими соціальними верствами як українського, так і всеросійського суспільств своїх соціальних, економічних, політичних прав та свобод. На ці процеси значною мірою впливала освіта як система знань, прискорюючи або гальмуючи їх розвиток.

У роботі відомого українського історика, доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Заслуженого діяча науки і техніки України В. Й. Борисенка висвітлені проблеми організації освіти на Лівобережній та Слобідській Україні у 60-90 роках XIX ст., на українських землях, що перебували в складі Російської імперії, і на які поширювалась реакційна політика царизму фактично в усі царини суспільно-політичного та культурно-освітнього життя суспільства. Написана з використанням значної джерельної бази та з позицій досягнень сучасної української наукової думки монографія свідчить, що одним із головних, спрямованих на де-

націоналізацію українського народу, аспектів наступу імперського уряду була освітня сфера цього періоду вітчизняної історії. Наслідком протидії цим процесам став рух демократичних сил Лівобережжя та Слобожанщини, спрямований на збереження української мови в освітній галузі, на право розвитку народної освіти на українських етнічних землях. Цей рух, як свідчить дослідження, мав як легальний, так і нелегальний характер, він впливав не лише на педагогічно-освітянський напрям, а й переходив в суспільно-політичну площину. Автор справедливо відзначає, що поряд з різними формами протесту проти існуючого ладу розширювався та міцнів й освітній рух, що репрезентував рівень культурності та духовності українського соціуму.

У монографії висвітлено особлива роль у розвитку демократичних засад на українських землях певної організації системи освіти, утворення мережі державних та громадських закладів для розвитку дошкільної, шкільної та позашкільної мережі освітніх закладів. Привертає увагу дослідження діяльності тієї частини національно свідомої української інтелігенції, діячів освіти, яка впроваджувала ліберально-демократичні ідеї в освітню галузь, оскільки саме ця частина суспільства найдієвіше виступала за розвиток освітньої системи для широких верств населення. Саме завдяки діям громадівців, губернських й повітових земств, а також міських та сільських громад, як переконливо доводить В. Й. Борисенко, мережа народних початкових шкіл в 60 – 90-х роках ХІХ ст. децю розширилась, вони мали певну матеріально-фінансову підтримку для належної організації навчального процесу, для придбання навчально-методичної літератури, підручників, посібників. Збільшилась кількість вчителів, розширилась мережа навчальних курсів для їх спеціальної підготовки.

Варто відзначити проведений автором аналіз характерних особливостей проведення реформи початкової школи як в Російській імперії в цілому, так й на теренах Лівобережної та Слобідської України, а також виявлені причини, що перешкоджали розвитку народної освіти. На підставі вивчення архівних джерел та сучасної історіографії, автором ґрунтовно проаналізовано різні типи початкових навчальних закладів в даному регіоні, а також досліджено навчальні програми, які діяли у цих установах, виявлено рівень забезпеченості навчальною та навчально-методичною літературою, підручниками, як учнів так і вчителів початкових шкіл. Певний інтерес становить вміщений в монографії відомості про педагогічні заклади

в містах Лівобережної України, що готували чи підвищували кваліфікацію кадрів учителів народних шкіл.

Висвітлюючи роль демократичних сил у боротьбі за шкільну освіту автор розкрив роль сільських і міських громад, радикально-демократично налаштованої інтелігенції щодо політики самодержавства в галузі шкільної освіти, а також висвітлив діяльність народників-учителів в освітній галузі досліджуваного періоду.

Окремий розділ присвячено виявленню ролі прогресивної інтелігенції в організації мережі закладів позашкільної освіти для дітей та дорослих в досліджуваному регіоні. Автором доведено, що саме з їх ініціативи та при безпосередній участі з'явилися недільні школи, вечірні та повторні класи, народні бібліотеки, читальні, проводилися народні читання. Цілком справедливим є висновок автора про важливу соціально-культурну та освітню роль закладів позашкільної освіти, що створювали умови для просвіти усім верствам населення. Засновані за участі демократично налаштованої української інтелігенції заклади позашкільної освіти сприяли підвищенню не лише освітнього рівня, але й національної свідомості та самосвідомості громадян.

У висновках монографії справедливо зазначено, що активна діяльність прогресивно-демократичних кіл українського суспільства певною мірою послаблювала антиукраїнську консервативно-реакційну політику уряду Російської імперії, а також сприяла поступовому піднесенню культурно-освітнього рівня українців, відчутному збільшенню кількості грамотних серед населення Лівобережжя та Слобожанщини, помітному зростанню національної свідомості громадян України як у 60-90-х роках XIX так і на початку XX століття.

Рецензована праця свідчить про актуалізацію дослідження проблем освітньої сфери в сучасній українській історіографії, а її текст відповідає новітній концепції розвитку історичного процесу в Україні. Наукове видання є важливою подією не лише для істориків й освітян, але й для вчителів історії, викладачів історії педагогіки, студентів, усіх, кого цікавлять питання української історії, освіти, педагогіки, бібліотечної справи.

*Ківшар Таїсія Іванівна.
Візер Світлана Олександрівна*